

Josep Cuatrecasas i Arumí: notes per a una biografia

JOSEP M. MONTSERRAT I MARTÍ

La meua relació amb el Dr. Josep Cuatrecasas, com la de tants altres col·legues catalans, s'inicià a principi dels anys vuitanta. Ell acabava de complir vuitanta anys i tornava per primera vegada a Espanya des del 1938, un cop restablert un sistema de llibertats polítiques semblant al que hi havia abans d'haver-se d'exiliar. Era temps de tardor i, convidat pel Dr. Oriol de Bolòs, va venir a trobar en plena exposició de bolets, que aleshores l'Institut Botànic organitzava cada any al Palau de la Virreina, una colla de botànics. Recordo un home afable, simpàtic, ple de vitalitat malgrat els seus anys, molt content de retrobar-se novament a casa amb tot un grup de joves que escoltàvem embadalits les seves descripcions de la vegetació tropical i, especialment, dels *páramos* andins. Més tard tinguérem la fortuna de compartir amb ell altres estones en els dos viatges que féu a Barcelona després del seu exili. En el segon viatge donà a l'Institut Botànic la correspondència que havia quedat a Barcelona el 1939, i també una important col·lecció de plaques fotogràfiques de 9 x 12 cm realitzades entre 1923 i 1936. L'any 1993 ens va comunicar la seva voluntat de cedir la seva biblioteca personal a l'Institut Botànic de Barcelona, perquè fos integrada a la biblioteca del centre i perquè el públic la pogués consultar. Els duplicats que es produïssin haurien d'ésser lliurats a la biblioteca de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona. El novembre d'aquell any el visitàrem a Washington el Dr. Joan Vallès i l'autor d'aquestes ratlles.

La correspondència i les notes preses durant les nostres entrevistes han permès bastir aquest text, que no pretén més que retre homenatge a un científic català, primer deixeble del fundador d'aquest Institut Botànic, que sabé portar fins al final de la seva vida una escrupolosa fidelitat a si mateix i una gran passió per les plantes. Les dades principals ja han estat publicades en els diversos homenatges que el Dr. Josep Cuatrecasas va rebre amb motiu de complir els 80 anys ^{1, 2, 3, 4}, a més de distintes notes biogràfiques o necrològiques que, a partir del seu traspàs a Washington, el 23 de maig de 1996, s'han publicat en diverses revistes on el lector interessat podrà conèixer la llista completa de les seves publicacions i també altres dades complementàries a les esmentades ací ^{5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 o 12}. En aquest text ens centrem en la part de la seva vida científica que, amb els fons disponibles a l'Institut, podem documentar millor i que es correspon amb al període anterior a la Guerra Civil.

Josep Cuatrecasas i Arumí va néixer el 19 de març de 1903 a Camprodon. Estudià el batxillerat a casa, amb els seus germans, sota el mestratge del seu pare. Durant la llicenciatura en farmàcia, a la Universitat de Barcelona, va estudiar botànica amb el

Josep M. Montserrat i Martí, Institut Botànic, Av. Muntanyans s/n, Parc de Montjuïc, 08038 Barcelona.

Dr. Pius Font i Quer, aleshores encarregat provisional de la càtedra de botànica d'aquella Facultat. Font i Quer era un home culte, treballador, exigent i plenament entregat a l'estudi de les plantes. La manca de tradició i de mitjans l'havien portat a prioritzar els seus esforços vers el desenvolupament del departament de botànica del Museu de Ciències Naturals de Barcelona ¹³. L'objectiu era poder iniciar, amb l'autonomia de criteri que dóna l'accés a bones col·leccions científiques i documentals, projectes de major volada que els estudis de caire regional fins aleshores disponibles. Font i Quer estava pràcticament sol i la tasca que tenia al davant era enorme.

Fig. 1.- De dreta a esquerra: Josep Cuatrecasas, el guarda Baltasar i Daniel Sans. *Sierra de Mágina:campamento bajo una encina junto a la fuente del Cerro de las Alegas (La Mata) 1500 m alt. (6,3 x 1/5 sin ecr. O. H.)*. 9-VIII-1929. Text i foto J. Cuatrecasas, sèrie C 396.

Aviat descobrí en el jove Cuatrecasas les aptituds necessàries per ajudar-lo en les seves activitats d'exploració de la flora espanyola ^{14, 15}. Així va fer tot el que era al seu abast per interessar Cuatrecasas en l'estudi de les plantes. La rica correspondència creuada en els anys següents és plena de referències a la llavor sembrada per Font i Quer en l'esperit inquiet de Cuatrecasas que faria que arribés a ser un dels botànics catalans més coneguts arreu del món. Però per provar-lo li encomanà, l'any 1922, la recol·lecció de plantes dels Pirineus Orientals destinades a l'Herbari d'Espanya que Font i Quer preparava per encàrrec dels organitzadors de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929.

L'estiu del 1923, tot just obtinguda la llicenciatura, Font i Quer el convidà a Sierra Nevada, on passava l'estiu amb la seva família mentre es dedicava a l'exploració exhaustiva de la flora dels cims. Molts anys més tard el mateix Dr. Cuatrecasas ens explicava com des del cim del Veleta estant, Font i Quer li assenyalà la Sierra de Mágina, situada a la província de Jaén, i li proposà, per a la seva tesi doctoral, l'estudi de la flora i la vegetació amb els mètodes més moderns disponibles. Tot just amb vint anys Cuatrecasas acceptà el repte, obtingué el premi extraordinari de final de carrera per oposició i es llançà a una aventura que l'apassionaria durant la resta de la seva vida.

Les primeries d'aquest segle, amb transports poc eficients i males carreteres, l'exploració d'una muntanya com la Sierra de Mágina era plena de perills i de dificultats (fig. 1). Però si la recol·lecció de les plantes i l'exploració de la muntanya no eren gens fàcils, més difícil resultava encara la correcta identificació de les plantes. Les obres disponibles eren incompletes, difícils de trobar, plenes de sinonímies errònies o de referències a exemplars de herbari que no es trobaven als herbaris espanyols i menys encara a Barcelona... la bibliografia i els mitjans disponibles al Museu, malgrat ser dels millors que hi havia a l'Espanya d'aquell temps, eren molt modestos.

L'any 1924 s'ocupà com a auxiliar de pràctiques de botànica de la Facultat de Farmàcia i fou nomenat recol·lector del Museu de Ciències Naturals de Barcelona fins que una reducció de plantilles, imposada per restriccions econòmiques durant la dictadura de Primo de Rivera, l'obligà a deixar aquesta darrera ocupació l'any següent. Aquests foren temps d'intensa activitat: del 1924 al 1926 explorà la flora i la vegetació de la Sierra de Mágina i la d'altres contrades de la part oriental d'Andalusia, a més d'haver de complir amb el servei militar com a farmacèutic a l'Hospital Militar de Jaén¹⁵. Els dos anys següents els ocupà en l'estudi i la redacció dels resultats que serien publicats per la Junta Municipal de Museus de Ciències Naturals de Barcelona. Però, entretant, passà els tres mesos de l'estiu de 1927 al laboratori Linnea de la Universitat de Ginebra, on Robert Chodat impartia cursos de biologia alpina (fig. 2). Destinà tot l'estiu de 1928 a guiar el botànic anglès Charles Lacaita pel nord, centre i sud-est d'Espanya. L'any 1927 Font i Quer fou destinat a l'hospital militar de Targuist, al Rif central. Malgrat la situació de cessant sense remuneració Cuatrecasas es quedà com a únic botànic al Museu de Barcelona, a càrrec de l'herbari, del petit jardí botànic del Parc de la Ciutadella, a més de les classes, la redacció de la flora de Mágina i el secretariat de Cavanillesia, primera revista espanyola de botànica. Era, però, un jove estudiant de doctorat, amb poca experiència, que s'hagué d'esforçar per tal d'estudiar les plantes de Mágina amb l'únic ajut que Font Quer, des del Marroc, i Carlos Pau, des de Sogorb, li pogueren transmetre. Encara trobà temps per mantenir Font i Quer al dia dels esdeveniments del Museu. No oblidà, en la correspondència creuada amb el seu mestre, descriure-li l'estat de les nombroses plantes rares que Font i Quer cultivava al petit jardí. A final de 1928 obtingué el doctorat amb un estudi modèlic que inspiraria nombrosos treballs posteriors. Per a la descripció de la vegetació en el seu treball sobre la Sierra de Mágina aplica la metodologia d'Huguet del Villar⁵.

L'any 1929 i bona part del 1930 els passa a Barcelona. Josep Cuatrecasas procura resoldre la precària situació econòmica en què el deixa l'ajudantia de la Universitat amb la comercialització de diferents específics preparats per ell mateix. Intenta també el reingrés com a recol·lector del Museu. Davant de la Junta Municipal de Museus de Ciències Naturals, de la qual depèn el Museu, compta amb tot el suport que Font i Quer li pot proporcionar, però del Marroc estant no és gaire eficaç. El març de 1930 Font li escriu: "em sembla molt natural la urgència de resoldre la seva situació econòmica (...) el que no puc aprovar és que digui que per darrera vegada s'adreça a la Junta (...) si ha sabut esperar sis anys, bé pot esperar sis mesos més (...) Celebraré que tot li surti bé i no hagi d'allargar el termini que es va fixar prèviament per penjar els hàbits botànics a la figuera". És una època d'incertesa en la qual inicia molts projectes per cercar un objectiu que permeti centrar les seves energies.

L'any 1929 Cándido Bolívar, fill del cèlebre entomòleg Ignacio Bolívar, preparava una gran expedició per estudiar la flora i la fauna de les possessions colonials espanyoles a Guinea equatorial. Sembla que Bolívar comptava amb la participació de Josep Cuatrecasas. Aquest es delia per anar-hi perquè buscava la manera d'ampliar els seus horitzons personals que aviat queden petits a Barcelona. Demanà a la Junta de Ampliación de Estudios una beca

per estudiar sistemàtica al jardí botànic de Berlín-Dahlem. Davant del retard en la resposta sol·licità un ajut menor a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona per estudiar l'organització del jardí i el museu botànics, i també les estufes tropicals de Berlín. Aquesta beca li permeté passar-hi l'estiu de 1930. Els objectius que Cuatrecasas tenia en anar-se'n a Berlín eren diversos: d'una banda volia aprendre bé l'alemany ja que intuïa que no podria avançar sense un bon domini d'aquella llengua. Després es volia preparar per participar en la campanya d'exploració de la Guinea continental i de Fernando Poo. A poc d'arribar escriu a Font i Quer ¹⁶ tres extenses cartes en les quals explica amb tot detall el funcionament del museu botànic de Berlín, i també del jardí, dels hivernacles i les activitats de divulgació pública que allí s'hi fan. Aquestes dades interessaven força Font i Quer, ja que la Junta Municipal de Museus de Ciències Naturals projectava la construcció d'un gran museu d'Història Natural a l'edifici que durant l'Exposició del 1929 havia sigut el Palau d'Agricultura de Montjuïc ¹⁷, i la construcció d'un nou jardí botànic als sots de la Fuixarda ¹⁸. També a Berlín conegué Martha Novak, que seria la seva esposa i el seu més ferm suport durant més de cinquanta anys.

Fig. 2.- Bourg St. Pierre, islote en el río Allèves. Grupo del Prof. R. Chodat, Isabel Chodat, Cayetano Cortés Latorre y yo a fines del curso. 28-VIII-1927. Text i foto J. Cuatrecasas, sèrie C 72.

De retorn a Barcelona participà en les campanyes micològiques organitzades per Font i Quer (fig. 3). Trobà atorgat l'ajut que havia sol·licitat a la *Junta de Ampliación de Estudios*, el gener de 1931, se'n torna a Berlín per passar-hi deu mesos. Berlín era aleshores el principal centre del món per a l'estudi de la sistemàtica, morfologia, anatomia o distribució geogràfica de les plantes. Cuatrecasas arribà a conèixer personalment molts dels científics que havien portat l'alemany a tenir una posició dominant en els estudis de botànica. Des de Berlín científics com A. Engler dirigien l'edició de grans obres de síntesi orientades a la

descripció de la flora i la vegetació mundials. I. Urban treballava en la flora antillana després d'haver conclòs la redacció de la immensa *Flora Brasiliensis* iniciada per K. Martius un segle abans. F. L. Diels, aleshores director del jardí i del museu, era especialista en distints grups de flora tropical i expert en la flora i la vegetació d' Austràlia Occidental.

Pocs botànics de llengua catalana havien tingut una oportunitat semblant. A parer de qui signa aquestes ratlles hauríem de retrocedir fins Joan Salvador i Riera, deixeble de Tournefort a principi del segle XVIII, per trobar un botànic català amb una formació equiparable. I Josep Cuatrecasas l'aprofità a fons. Aviat feu plans per conèixer la flora de l'Àfrica Tropical ¹⁹, treballar als herbaris de Kew, a Londres... Està tant engrescat que Font i Quer s'ha d'esforçar per convèncer-lo que es presenti a les oposicions que es convoquen per a la càtedra de botànica de la Facultat de Farmàcia de Madrid ²⁰. Finalment Cuatrecasas accepta presentar-s'hi i el 23 de desembre de 1931 guanya la plaça per oposició directa.

Fig. 3.- J. Cuatrecasas, P. Font i Quer i A. Pearson, a la Font de Sant Pere de Vilamajor, 1-XI-1930. Foto J. Cuatrecasas, sèrie C 577.

El mes de gener de 1932, en prendre possessió de la càtedra, es troba sol, amb pocs llibres, els herbaris dispersos, on manquen fins i tot les plantes més freqüents de la rodalia de Madrid. Una situació semblant hauria desanimat a moltes persones. Josep Cuatrecasas, en canvi, emmetzina personalment els herbaris per protegir-los dels insectes, escriu al seu mestre per demanar-li premses i tots els materials necessaris per iniciar campanyes de recol.lecció. En poc temps va explorar Guadarrama, Andalusia, l'oest peninsular, les Canàries, etc. No tenia temps ni d'identificar els materials. Va pactar amb Carlos Pau, com ja havia fet abans Font i Quer per les plantes del Marroc, que li enviaria totes les recol.leccions perquè les identificués, es quedés les plantes que més li interessessin i publicués totes les novetats. En Pau, ja vell, dormia poc i coneixia bé la flora peninsular, de manera que identificava les plantes de pressa.

En els cinc anys que Cuatrecasas va poder destinar a la càtedra de la Facultat de Farmàcia de Madrid, incrementà els herbaris en més del 50%, ja que hi aportà quasi 13.000 números. Inicià programes de bescanvi i de compra de plantes, es feu portar el seu herbari personal, sobretot amb plantes d'Andalusia Oriental i dels Pirineus. El testimoni

que ens han deixat alguns alumnes i col.laboradors seus durant aquest període³ ens mostra un mestre amb idees modernes, exigent però capaç de despertar un viu interès per les plantes en els seus alumnes.

Acabat d'arribar a Madrid fou cridat pel Prof. Ignacio Bolívar, aleshores president de la *Junta de Ampliación de Estudios*, per demanar-li que col.laborés amb ell. El 1932 va ser comissionat per representar Espanya en el segon centenari del neixement de José Celestino Mutis, principal explorador de la flora colombiana durant el segle XVIII, fundador d'una important escola d'il.lustradors naturalistes i del primer observatori astronòmic de Sudamèrica. Com molt anys més tard ens explicaria el mateix Josep Cuatrecasas, molt aviat es va sentir fortament atret per la figura de Mutis. Durant aquest viatge de quatre mesos de durada va poder explorar algunes zones del país i va descobrir els paisatges dels Andes que el van fascinar²¹.

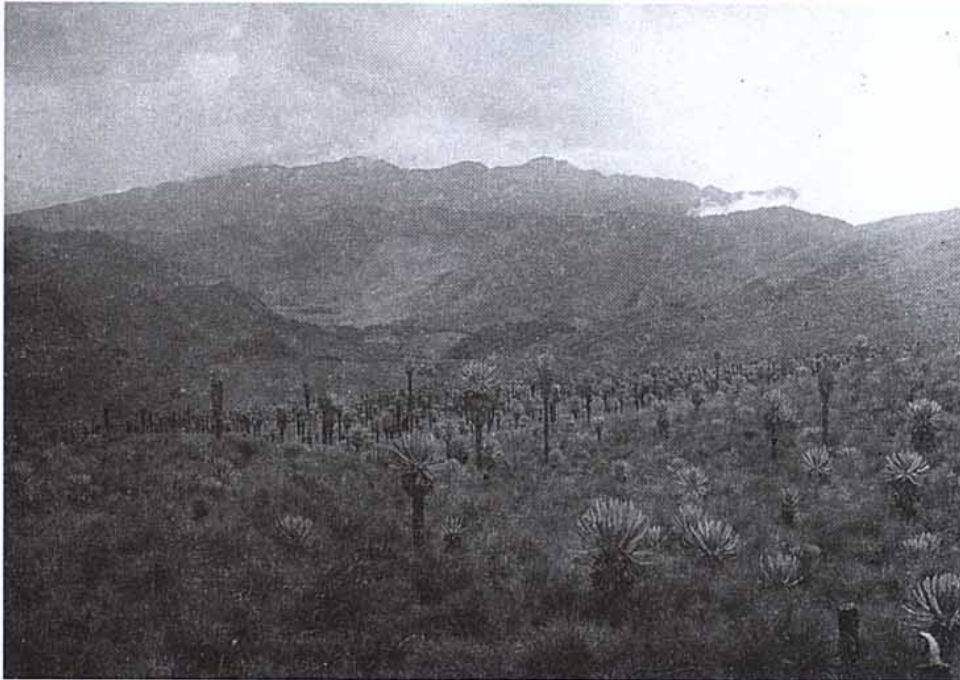

Fig. 4.- Colòmbia: *Bajando del páramo del Tolima, aspecto parcial del mismo a ± 4000 m alt. Primer término Espeletietum hartw., Calamagr.; fondo bosques de páramo. 15-V-1932. Text i foto J. Cuatrecasas, sèrie C 803.*

De retorn a Europa passa una nova temporada a Berlín estudiant els materials recol·lectats, descriu una sèrie de noves espècies i redacta un treball exemplar sobre la vegetació de Colòmbia²². Cuatrecasas es queixa que ha hagut de fer tota la feina de preparació de plantes completament sol. Passa a Cali sis dies sencers canviant papers ja que només disposava d'un terç del paper necessari per assecar tot el que havia recollit. A més es veu obligat a deixar duplicats de tot el que troba però ningú no fa un gest per ajudar-lo en la preparació²³.

En aquest període s'aferma una sòlida amistad amb Ignacio Bolívar i el seu fill Cándido, amb els quals comença a col.laborar estretament. El gran objectiu és la modernització i el desenvolupament d'una cultura científica espanyola comparable a la d'altres països europeus. Per això cal dotar-se d'infraestructures apropiades i fer créixer les existents. Però els recursos són limitats i la tasca a fer és molt gran. L'any 1933 és nomenat cap de la secció Tropical del Jardí Botànic de Madrid. Com a responsable de les

col.leccions tropicals va començar a estudiar les plantes recol·lectades al Brasil pel botànic Isern. Però dedica també molts esforços a l'inventari dels herbaris històrics ^{24, 25, 26} i a buscar especialistes reconeguts internacionalment per oferir-los la identificació moderna de molts materials encara inèdits provinents de les exploracions espanyoles d'Amèrica durant els segles XVIII i XIX.

Des de les noves responsabilitats al Jardí Botànic impulsa el projecte de publicar la immensa Flora de Nueva Granada, obra inèdita de Mutis de la qual es conservaven milers de làmines meravellosament il·luminades, l'herbari i el text complet d'un tractat de quines, escrit a principi del segle XIX per Sinforoso Mutis, nebot del gran botànic gadità. El pla de Cuatrecasas era senzill i eficaç. Volia iniciar l'obra amb la publicació facsímil de l'únic volum complet. Pretenia aprofitar la celebració d'un congrés interacional sobre paludisme que s'havia de fer a Madrid, l'any 1937, per proposar-hi la idea que esperava que tingués una excel·lent acollida ⁵. Posteriorment el seguirien tants volums com fos possible completar a partir d'encarregar la redacció de nous texts als principals especialistes del moment. A part de les seves coneixences a Berlín, a Madrid havia conegut James F. Macbride i Ellsworth P. Killip. El primer, per encàrrec del Museu Field de Chicago, recorria els herbaris europeus fotografiant tots els exemplars històrics que poguessin considerar-se tipus de plantes americanes. Killip era especialista en passifloràcies i havia estudiat els tipus de les col·leccions històriques de l'Amèrica tropical. Cuatrecasas planifica amb tota cura l'edició, demana pressupostos a l'editorial Seix i Barral de Barcelona. Segons els seus plans l'edició de l'obra s'havia d'autofinançar, a partir de la primera publicació del primer volum a fons perdut. Comptava amb la col·laboració dels esmentats botànics americans que l'ajudarien a divulgar l'obra ²⁷ i així contribuir al seu autofinançament.

L'any 1936 Cuatrecasas és cridat al Ministeri de Sanitat del Govern Republicà per ocupar-ne diversos càrrecs: cap de Personal i cap de la Comissió de restricció d'estupefaents ¹¹. L'any 1937, un cop començada la guerra, es veu empès per la *Junta de Ampliación de Estudios* a fer-se càrrec de la direcció del Jardí Botànic de Madrid, que procura fer compatible amb nombroses ocupacions. El mateix any mor a Sogorb Carlos Pau i deixa un dels principals herbaris de flora ibèrica amb una excel·lent biblioteca, reunits pacientment després d'una llarga vida dedicada a la botànica. Pau havia venut en vida el seu herbari a la Universitat de València. El rector d'aquesta Universitat estableix un acord amb la *Junta* per tal que aquesta indemnitzí la Universitat per les quantitats avançades a Pau. I. Bolívar encarrega a Cuatrecasas ²⁸ la responsabilitat de l'afer. José Royo s'ocupa, des dels laboratoris que la *Junta de Ampliación de Estudios* ha fet construir al carrer del Trinquete de València ²⁹, de totes les gestions necessàries per a l'adquisició i trasllat a Madrid de l'herbari i la biblioteca de Carlos Pau, de fer emmetzinar les plantes i col·locar-les en paper adient, que han fet portar de fora ja que a València no se'n troba de la qualitat que Cuatrecasas vol. Cuatrecasas dóna instruccions precises sobre com cal emmetzinar-les. Per a la preparació de l'herbari de Pau es traslladen a València Emilio Guinea i Arturo Caballero, qui ben aviat s'impacienta per retornar a Madrid malgrat la difícil situació en què es troba la ciutat durant bona part de la guerra. Després d'un any de treballs i gestions delicades, gairebé a punt d'acabar la guerra, l'herbari i la biblioteca de Carlos Pau arriben a Madrid, tal com li havia suggerit alguns anys abans el mateix Font i Quer ³⁰.

L'any 1938, poc abans d'anar a Colòmbia per a un nou viatge científic, convidat a participar en la celebració del quart centenari de la fundació de Bogotà ³¹, i en plena Guerra Civil, obté els fons necessaris per iniciar la publicació de l'obra de Mutis. Cuatrecasas va marxar cap a Colòmbia l'estiu del 1938. La situació al front de guerra canvià ràpidament i l'obra de Sinforoso Mutis ja no veié la llum. Anys més tard seria

publicada a Madrid en un ordre diferent al previst per Cuatrecasas, amb un caire molt més polític que no pas científic i amb textos redactats per autors no especialistes, on el nom de Cuatrecasas només l'hem vist esmentat en una referència bibliogràfica de 1938 que ni el nostre autor reconeix com a pròpia a la seva bibliografia, ja que es tracta d'una reimpressió feta a Colòmbia d'un article publicat el mateix any a Barcelona ³².

Entretant, l'evolució de la guerra fa cada vegada més difícil la vida a Barcelona. Macbride escriu amb freqüència a Cuatrecasas interessant-se per ell i per la seva família. Els ofereix ajut i el seu petit apartament, al Jardí Botànic de Ginebra, per facilitar-los la sortida d'Espanya. S'esforça per conèixer la situació real, enviar aliments i buscar ajut entre les seves amistats als Estats Units...

Ja no pogué tornar a Espanya. Martha i els tres nens sortiren de Barcelona camí de l'exili i Cuatrecasas acceptà la invitació d'Eduardo Santos, aleshores president del Govern de Colòmbia, per ensenyar botànica al seu país. Tan bon punt s'hagué instal·lat a Bogotà amb la seva família, Cuatrecasas inicià l'exploració rigorosa de la riquíssima flora d'aquell país. La seva formació com a recol·lector expert, bon sistemàtic coneixedor de nombrosos grups de plantes i el seu caràcter tenaç i profundament optimista, fins i tot davant de les situacions més adverses, el col·locaren en una posició irreplicable per seguir, amb molta més fortuna, la tasca formidable començada dos segles i mig abans per Mutis i els seus deixebles. A partir d'aquest moment recol·lectaria quasi 30.000 números per Colòmbia i d'altres països d'Amèrica central, amb nombrosos duplicats repartits per molts herbaris, bona part dels quals envià a l'Institut Botànic de Barcelona a principis dels anys vuitanta.

Al començament va treballar com a professor del *Instituto Botánico de Bogotá*, més tard fou director de la *Escuela de Agricultura tropical de Cali*, fins que, l'any 1947, acceptà l'encàrrec del Museu Field de Chicago per estudiar la flora colombiana. La renovació del contracte, dos anys més tard, el posà davant d'una alternativa molt difícil. Segons que ens explicà el seu fill Pere, el Museu no li renovà el contracte que tenia, però li oferí a canvi ocupar-se de la conservació de totes col·leccions botàniques. Malgrat que era un càrrec més ben remunerat i més estable Cuatrecasas no l'acceptà, ja que l'obligava a deixar, si més no en part, la dedicació que volia exclusiva per a la flora neotropical. Es va veure forçat a sol·licitar l'ajut d'alguna institució que li permetés de continuar els seus treballs de recerca taxonòmica. Així fou com la Fundació Guggenheim l'anomenà *Fellow* i l'ajudà a continuar els seus estudis sobre plantes andines al mateix Museu de Chicago. A partir de 1952 fou contractat per la *National Science Foundation* fins a la seva jubilació, a la *Smithsonian Institution* de Washington, el 1977.

Però si Josep Cuatrecasas ha assolit una dimensió i fama mundials és a causa de la seva fecunda producció científica. Va publicar més de 260 articles que contenen la descripció de nous taxons o canvis de nomenclatura. Actualment existeixen prop de 2.500 espècies de plantes vasculares la nomenclatura de les quals es basa en treballs fets pel Dr. Cuatrecasas. D'aquestes, més de 1300 corresponen a la família de les compostes ¹⁰. Entre els seus estudis són especialment rellevants els dedicats a les espècies del gènere *Espeletia*, compostes arborescents (fig. 4) molt espectaculars adaptades a les difícils condicions de l'alta muntanya tropical.

Al llarg de la seva vida rebé nombrosos honors, premis i condecoracions: la Cruz de Bocayá, de Colòmbia, el Henry Allan Gleason Award, als Estats Units d'Amèrica i, d'entre les que li foren atorgades per institucions espanyoles, recordem la Gran Cruz de Alfonso el Sabio, el Premi Narcís Monturiol i les Medalles d'Or de l'Ajuntament i de la Universitat de Barcelona.

La *Smithsonian Institution* de Washington ha establert un fons de capital anomenat

“José Cuatrecasas Botanical Fund” per honorar la llarga i fructífera dedicació del Dr. Cuatrecasas a la botànica³³

Tanmateix, i malgrat els anys que va passar fora del seu país natal, enyorava la seva terra i els paisatges de Camprodon on es despertà el seu interès per la natura. Recordo les dues vegades que ens portà, en Joan Vallès i a mi, en el seu automòbil des de casa seva a la *Smithsonian Institution*, on anava a treballar totes les tardes, pel camí de Rock Creek. Aquest carrer segueix el fons d'un barranc que travessa Washington, amb els marges poblats per grans arbres caducifolis. Ens explicà que seguia aquell camí perquè li recordava els paisatges de Camprodon. Conservava una aguda i encertada capacitat per comprendre les limitacions i les dificultats en què es mouen encara avui nombroses institucions científiques a casa nostra. Conscient d'això i amb un considerable esforç personal, ja que hagué de fer testament davant del cònsol general d'Espanya a Washington, feu donació de la seva rica biblioteca personal a l'Institut Botànic de Barcelona, que espera poder-la obrir definitivament al públic en el decurs d'aquest any. La seva il·lusió era reposar, amb la seva esposa Martha, prop del naixement del riu Ter, no gaire lluny de Camprodon. El passat 2 de juliol de 1997 els seus fills, néts i besnéts vingueren des dels Estats Units d'Amèrica per fer realitat la darrera voluntat del seu pare. Descansi en pau.

NOTES:

- 1.- GONZALEZ BUENO, A. (1983). Datos biográficos y bibliográficos del Profesor José Cuatrecasas Arumí. *Lazaroa* 5: 11-24.
- 2.- FUNK, V. A. (1985). Bibliography and the list of expeditions of Dr. José Cuatrecasas. *Flora Neotropica, Monograph. New York Botanical Garden*, 2 suppl.: 1-12. New York.
- 3.- LOPEZ-FIGUEIRAS, M. (1985). José Cuatrecasas, botanical colleague and friend. *Flora Neotropica, Monograph. New York Botanical Garden*, 2 suppl.: 17-19. New York.
- 4.- ROBINSON, H. (1985). In honor of the botanical career of José Cuatrecasas. *Flora Neotropica, Monograph. New York Botanical Garden*, 2 suppl.: 13-16. New York.
- 5.- CASADO, S. (1993). José Cuatrecasas, setenta años de dedicación a la Botánica. *Quercus*. 85: 16-18.
- 6.- Anònim (1996). A la memoria de un científico “colombiano de corazón”. *Rev. Acad. Col. Cienc. Ex. Fís. & Nat.* 20: 167-170.
- 7.- Anònim (1996). Obituaries. José Cuatrecasas. *Plant Talk* 6: 9.
- 8.- CASTROVIEJO, S. (1996). In memoriam, José Cuatrecasas Arumí (19-III-1903/23-V-1996). *Anales Jard. Bot. Madrid* 55: 3-7.
- 9.- GONZALEZ-BUENO, A. (1996). Josep Cuatrecasas i Arumí, Camprodón, Gerona, 19.III.1903 - Washington DC., 24.V.1996. *Lazaroa* 16: 7-8.
- 10.- ROBINSON, H. E., V. A. FUNK, J. F. PRUSKI & R. M. KING (1996). José Cuatrecasas Arumí (1903-1996). *Compositae Newsletter* 29: 1-30.
- 11.- VALLES, J. (1996). Josep Cuatrecasas i Arumí (1903-1996). IV Jornades de Taxonomia Botànica. Universitat de Barcelona. Ajuntament de Barcelona. Barcelona.
- 12.- VALLES, J. (1997). Josep Cuatrecasas i Arumí. Institut d'Estudis Catalans. Memòria curs 1996-1997: 147-148.
- 13.- BOLOS, A. DE & O. DE BOLOS (1968). Biografia de P. Font Quer. *Collect. Bot. (Barcelona)* 7: 3-45.
- 14.- Carta de P. Font i Quer a C. Pau [1-V-1923].
- 15.- MATEO SANZ, G. (1996). La correspondencia de Carlos Pau: medio siglo de historia de la Botánica española. *Valencia*, 293 pp.
- 16.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [19-XI-1930]. Inclou una extensa descripció del Museu i del Jardí de Berlín-Dahlem, obtinguda després d'una conversa amb Werderman. També fa comparacions amb el Zoològic i el Jardí Botànic de Múnic.
- 17.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [11-VII-1930]. Hi comenta entusiasmat la perspectiva de traslladar el Museu de Ciències Naturals al Palau d'Agricultura de Montjuïc. Es manifesta d'acord amb Font i Quer en no precipitar-se i definir un pla i una missió clares per al nou Museu, “ja que sense finalitats concretes es difícil fer res ja que no hi ha continuïtat (...) Jo mateix sense una perspectiva així (...) treballaria sense optimisme i amb poc rendiment i a més el treball d'un home sempre es poc sense la col.laboració dels altres en l'espai i en el temps (...) la meua desorientació “forçada” d'aquests darrers temps m'han esterilitzat completament en els dos darrers anys; ara necessito un pla concret de treball que obeeixi a una finalitat determinada perquè pugui desenrotllar una activitat productiva”
- 18.- Carta de P. Font i Quer a J. Cuatrecasas [23-IX-1930]. Poc més tard, Font li comunica que la Junta ha perdut

opcions sobre el Palau d'Agricultura, de la qual cosa ell se n'alegra perquè li va semblar massa gran i poc harmònic quan el va veure per primera vegada en tornar de Larraix (NW del Marroc), on estava destinat, però que hi ha altres edificis que estan per merèixer. També li escriu: "L'afer del jardí botànic encara té més ràpida i senzilla solució. En Rubió, el cap de jardineria, i el seu pare, també veurien amb molt bons ulls la meua proposta de convertir en botànic els quatre sots que hi ha a la part alta de Montjuïc, un dels quals, almenys, vostè el deu recordar perquè és aquell on hi havia les atraccions (...) Tots plegats fan més de vuit hectàrees (...) el nostre jardí seria una quarta part del de Berlín. Per començar, i sobretot per sortir d'aquell Parc atrotinat, ja ens convindria, em penso. Rubió va dir-me que ell veu (...) molt fàcil la cessió i facilíssima la iniciació del jardí, tota vegada que l'Ajuntament ara votarà les quantitats que calguin per tal de conservar per a la ciutat els jardins de Montjuïc (...) tindrem el problema econòmic resolt per començar les plantacions d'acord amb el que més tard hauria de ser el Jardí Botànic (amb majúscules)"

19.- Carta de P. Font i Quer a J. Cuatrecasas [30-VIII-1930]. Explica a Cuatrecasas la possibilitat de traslladar el Museu a Montjuïc. Li manifesta també el seu poc interès per visitar l'Àfrica portuguesa, es respon a un suggeriment de Cuatrecasas.

20.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer. "Les oposicions cada dia em preocupen menys, perquè cada dia tinc menys interès per ser "catedràtic", cosa que dóna molta feina"

21.- Carta de P. Font i Quer a J. Cuatrecasas [18-VI-1932]. "He vist les revistes que m'ha tramès i m'he adonat amb satisfacció que li ha estat fet un bon acolliment i que ha quedat com cal. Fins i tot he vist que algú li diu que (...) ha fet més feina en quinze dies que ens molts anys els indígenes. M'és molt grat constatar-ho amb la consciència tranquil·la d'haver-lo sabut entabanar amb tanta fortuna per emprendre el camí, florit és cert, però ple d'incertituds, de l'estudi de les pantès"

22.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [5-V-1932]. "Aquí un no sap on girar-se ja que la vegetació és riquíssima i a tot arreu s'han de deixar coses per falta de temps i de paper (...) d'Ibraque aniré a Buenaventura on m'embarcaré (...) que arriba a Hamburg el 20 de juny. A Berlín em quedaré un parell de mesos per estudiar el material"

23.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [4-VIII-1932].

24.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [28-III-1936].

25.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [12-II-1936].

26.- Carta de J. Cuatrecasas a P. Font i Quer [11-IV-1936].

27.- Carta de J. Cuatrecasas a E. P. Killip [12-XII-1937]. "El Gobierno ha dispuesto que se publiquen las láminas de Mutis, en España (...) empiezan los trabajos de impresión del primer volumen, que será la monografía de Cinchona, en facsímil (...) Con el dinero de la venta del primero se publicará el segundo que yo propondré sea el de Passiflora (...) podría ser una monografía del género redactada por usted (...) espero que usted propague la obra en los E. E. U. U. (...) Le advierto que la edición resultará muy bien hecha".

28.- Carta de I. Bolívar a J. Cuatrecasas [11-IV-1938]. "Vd. lo mismo que el amigo Royo en Valencia secundan admirablemente mis deseos y mis propósitos, realizan Vds. sus respectivas gestiones de modo que me llena de satisfacción y me hace presentir días de esplendor para nuestros museos..." Més endavant es pregunta Bolívar: "¿Porqué se resistiría éste (per Pau) a regalarlo (el seu herbari) a nuestro botánico en el que hubiera encontrado mayor ostentación para su labor y más facilidades de pago?. Ansío saber que se han resuelto las dificultades para la llegada de las placas y que pueda procederse a la publicación de las láminas de Mutis (...) Celebraré realice Vd. su propósito de escribir un artículo sobre jardines botánicos para la revista Madrid, a la que suponía muerta ...". L'article de què parla Bolívar quedà inèdit i els originals aparegueren entre els papers que Josep Cuatrecasas ens entregà a final dels anys vuitanta a Barcelona.

29.- BLANCO, A. G. (1988). Presentación y apéndice de: "Ignacio Bolívar y las Ciencias Naturales en España". Estudios sobre la Ciencia. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 4: I-XV, 1-205. Madrid.

30.- Carta de P. Font i Quer a C. Pau [21-XII-1934] "Creo que sé lo que quiere Caballero. Cuando vino Cándido Bolívar (...) por mi se enteró de lo que yo creía que él no ignoraba: de su decisión de dejar el Herbario a Valencia. Le advierto que se lo comuniqué porque Padró me lo había dicho hace casi un año y él afirmaba que todo Segorbe lo sabía. El caso es que Bolívar no conocía su decisión (...) D. Ignacio querrá destacar a Caballero para ver si le convence a Vd. y consiguen llevar la colección a Madrid. No he de decirle que me parecería bien. Pues si bien es verdad que Valencia merece poseerla por ser Vd. valenciano sería doloroso que sufriera los mismos perjuicios que aquí tuvimos que lamentar en la de Costa. Y en Madrid me parece que podrían dedicarle mayores cuidados"

31.- Carta de J. Cuatrecasas a J. Royo [3-VII-1938]. "Me alegra que esté embalando ya para mandar a Madrid el Herbario de Pau (...) Debe usted saber por Cándido (Bolívar) que me marchó a Colombia para el centenario de la fundación de Bogotá (...) por cuatro meses".

32.- Cuatrecasas, J. (1938). La República reanuda la mejor tradición cultural española: la gran obra del botánico Mutis. Bol. Inform. Cult. Minist. Instr. Pública 1: 1-2.

33.- El fons serà utilitzat per patrocinar treballs competents de recerca botànica preferentment sobre les àrees geogràfiques explorades per Josep Cuatrecasas als Andes americans, a realitzar en el departament de botànica del National Museum of Natural History de Washington. El fons és obert a les participacions dels qui hi puguin estar interessats i per a qualsevol informació complementària cal adreçar-se al Dr. Warren L. Wagner, Chairman, Department of Botany, National Museum of Natural History, MRC 166, Smithsonian Institution, Washington D.C. 20560, U. S. A., Tel.: (202) 357-2534; Fax: (202) 786-2563; e-mail: wagner.warren@nmnh.si.edu.